РОЗДІЛ II. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, ІСТОРІЯ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 94:737.1](477)

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-46-124-129>

Коцур Віктор,

доктор історичних наук, професор кафедри історії та культури України, дійсний член НАПН України
istorii222@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-4968-4813>

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

Kotsur Victor,

Doctor of Historical Sciences, Full Professor of Department of History and Culture of Ukraine, full member of NAPS of Ukraine
istorii222@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0003-4968-4813>

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, 30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

ЗНАХІДКИ ЗОЛОТИХ ДУКАТІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ГРОШОВОГО ОБІГУ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

У запропонованій статті розглядається поширення золотих монет окремих емітентів під кутом зору грошового обігу на українських історичних теренах. Особлива увага приділяється золотим монетам емітентів Священної Римської імперії Німецької нації, свідчення про знахідки яких у вітчизняній нумізматичній літературі застарілі та нечисленні. Окреслено коло питань в галузі нумізматичних досліджень, які потребують нових дослідницьких практик, а саме: потребує уточнення та більш глибокого дослідження роль золотих монет окремих емітентів в історії грошового обігу українських історичних регіонів; для розширення уявлень про обсяг золотих монет у грошовому обігу варто дослідити електронні архіви Інтернет-ресурсів та монети з приватних зібрань; введення в науковий обіг матеріалів із колекції музеїв та уточнення їх атрибуції і походження – одне із нагальних завдань сучасних дослідницьких практик; особливу увагу в дослідженні золотих монет Нового часу варто приділити золотим монетам Священної Римської імперії Німецької нації, свідчення про знахідки яких у вітчизняній нумізматичній літературі застарілі та нечисленні; поштовхом для подальших наукових досліджень, на наш погляд, може слугувати складання розширеної топографії знахідок золотих монет на території України та її вивчення.

Ключові слова: золоті дукати, монетний двір, колекції, топографія знахідок, грошовий обіг, карбування, іконографія.

FINDINGS OF THE GOLDEN DUKATS AS THE SOURCE OF STUDY OF MONEY CIRCULATION ON THE TERRITORIES OF UKRAINE

The proposed article deals with the distribution of gold coins by individual issuers in terms of monetary circulation in Ukrainian historical territories. Particular attention is paid to the gold coins of the issuers of the Holy Roman Empire of the German Nation, whose findings in the national numismatic literature are obsolete and few. A number of issues in the field of numismatic research, which require new research practices, are outlined, namely: it requires clarification and deeper study of the role of gold coins of individual issuers in the history of

monetary circulation of Ukrainian historical regions; to expand your understanding of the volume of gold coins in monetary circulation, it is worth exploring the electronic archives of online resources and coins from private collections; the introduction into the scientific circulation of materials from the collection of museums and clarification of their attribution and origin - one of the urgent tasks of modern research practices; pay special attention in the study of the gold coins of modern times to the gold coins of the Holy Roman Empire of the German Nation, the evidence of which finds in the national numismatic literature are outdated and few; In our view, the impetus for further scientific research may be the compilation of an expanded topography of gold coin finds in Ukraine and its study.

Keywords: gold ducats, mint, collections, topography of finds, money circulation, coinage, iconography.

Із розвитком продуктивних сил та піднесенням світової торгівлі збільшується роль монет крупних номіналів у грошовому обігу. Традиції користування під час грошових розрахунків золотими монетами на теренах України склалися ще з античних часів.

Враховуючи те, що у вітчизняній нумізмічній літературі розлого досліджено основні золоті монети, що брали участь у грошовому обігу українських історичних регіонів в різні часи, насамперед дукатів, ми спробуємо виокремити деякі проблемні та раніше малодосліджені аспекти, пов'язані зі знахідками і обігом золотих дукатів, а також джерела, малодосліджені вітчизняними вченими.

Хронологічно найбільш ранніми золотими монетами, які зустрічаються у знахідках українських історичних регіонах є дукати Венеціанської республіки, згодом вагомі позиції на грошовому ринку посідають дукати королівства Угорщини, королівства Польського та пізніше об'єднаної Речі Посполитої, Османської імперії, дукати Об'єднаних провінцій Нідерландів, Священної Римської імперії Германської нації, золоті ексцеленти королівства Іспанії та ін.

У працях дослідниці Т. Слепової відзначається вагома роль золотих дукатів (цехінів) Венеції у грошовому обігу Північного Причорномор'я [6]. Одна з найчисленніших знахідок венеціанських золотих монет зафіксована в крупному монетному скарбі з околиць Чуфут-Кале, що містив 29 цехінів венеціанських дожей та 1 монету Мамлюкського султанату – повідомляє В.В. Майко [5].

Найпоширенішими серед золотих монет, що трапляються в знахідках в Україні, є венеціанські та голландські дукати. Серед дукатів Речі Посполитої найчастіше знаходять дукати Стефана Баторія та Сигізмунда III карбування монетного двору Гданська.

Цікавим і вартим окремої уваги є той факт, що за часів Речі Посполитої та правління короля Яна II Казимира (1648-1668) на монетному дворі у Львові карбувалися золоті дукати в 1661 р., а також подвійні дукати в 1660 та 1661 рр. [8]. Збережені до сьогодення львівські золоті дукати вкрай нечисленні та є дуже рідкісними нумізмічними пам'ятками, і які відсутні в складі музейних чи приватних зібрань в Україні, а отже обмаль інформації щодо місця знахідки відомих екземплярів.

Свідчення про знахідки золотих дукатів на території України можна відшукати в державних музейних зібраннях, зокрема в 2000 р. до зібрання Національного музею історії України надійшов величезний скарб тривалого накопичення, що складався із 13300 монет, серед яких 7 голландських дукатів та 1 рідкісний дукат карбування міста Росток [3]. Можна припустити, що знахідки дукатів німецьких земель більш характерні для дуже крупних грошових депозитів того часу.

Національний музей історії України є зберігачем найбільшої в Україні колекції золотих дукатів доби нового часу, зберігаючи та експонуючи дукати та їх крупні фракції, що карбувалися у Венеції, Голландії, Пруссії, а також Речі Посполитій.

У колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника зберігається рідкісна монета номіналом 10 дукатів. Португали Речі Посполитої та Саксонії експонуються в Національному музеї історії України. Варто також зазначити, що

десятинні фракції золотих дукатів стали також ланкою в історії творення нагородної системи в Європі, які використовувалися в якості почесного заохочення впливових осіб від імені монарха. Вказані монети були не лише обіговими, а й подарунковими.

У колекції Хмельницького обласного краєзнавчого музею зберігається скарб з села Богданівці Деражнянського району, опублікований Катериною Даниловою, що містить золоті монети Нового часу [2]. До складу скарбу окрім срібних монет входила монета Венеціанської республіки, карбована від імені Домініко Контаріні (1659-1675), а також іспанська монета Фердинанда V та Єлизавети (1476-1516).

На жаль, у вітчизняній нумізматиці літературі публікації дукатів з колекції державних музеїв є вкрай рідкісними, а в багатьох музеях вони просто відсутні взагалі. Вважаємо, що золоті монети, що зберігаються у колекціях музеїв потребують ґрунтовнішого та комплексного дослідження, уточнення атрибуції та введення у науковий обіг. Важливим є також складання детальної топографії знахідок саме золотих монет на території України, що можливе шляхом поєднання свідчень, які раніше зафіксовані дослідниками, місць знахідок дукатів із музейних та приватних колекцій. Створення такої розширеної топографії знахідок може бути одним із перспективних напрямків у вітчизняній нумізматиці.

Одночасно із достовірними джерелами щодо знахідок золотих дукатів у нумізматиці літературі присутні і досить сумнівні та відносно мало придатні для наукового дослідження дані, зафіксовані в народних переказах. Членом Імператорського російського географічного та археологічного товариства Миколою Сементовським у 1857 р. зібрані та опубліковані розповіді місцевих жителів про скарби, приховані гайдакаками.

Більш інформативними, хоча досить суперечливими, є згадки про знахідки золотих дукатів у газетній публіцистиці II пол. XIX- поч. XX ст. Особливо багато звісток про скарби і знахідки золотих дукатів міститься в повідомленнях газет Галичини, хоча аналізуючи подібні замітки, часто встановити які саме були знайдені монети та за яких обставин не можливо. Так, наприклад, газета «Галицька Русь» від 17 червня 1892 р. повідомляла про знахідку в околицях села Улицько-Середкевич 340 срібних монет. Через рік газета «Галичанин» повідомляє про знахідку неподалік Немирова. Безумовно, такі повідомлення є мало інформативними для розширення уявлень про знахідки дукатів на території України. Цікавим є той факт, що всі повідомлення про знахідки скарбів опубліковані літом, що збільшує ймовірність того, що такі знахідки дійсно мали місце. Трапляються і більш деталізовані замітки в пресі, що дозволяють чітко визначити які саме монети були знайдені. Так львівська газета «Діло» 15 липня 1895 р. повідомляє: *«Старе золоти гроше венецьки. Знайшов випадком селянин Яков Собецький з Довгого в повіте Товмацьком...шесть штук золотых дукатов з часов дожес венецьких...на одной стороне видне образ имоверно Св. Марка, подаючого ключе доже, що клячит з дожанскою шапкою на голове, а вокруг выразана надпись латинська: Domin Comt. Venetiae. Dux. З другого боку образ Спасителя и надпись в скороченю: Sit tibi Christo datos iste ducats....»* [7].

Детальне ознайомлення із свідченнями, що містяться в газетах, також може помітно розширити уяву про кількість монет, які дійшли до нашого часу. Звісно, такі джерела потребують перевірки на достовірність, не виключено, що деякі монети зафіксовані у свідченнях, сьогодні знаходяться в музейних зібраннях і вже відомі дослідникам.

Українським вченим Миколою Котляром зафіксована досить мала частка знахідок золотих монет у скарбах України XVI ст. [4]. Дослідник вважає, що така невелика кількість відомих знахідок золотих монет обумовлена миттєвим привласненням монет з дорогоцінного металу місцевими жителями та особами, що знайшли скарб. С цим висновком важко не погодитись, але сьогодні в умовах появи точної пошукової техніки та її масового використання приватними особами, а також розвитку нумізматичних ресурсів в мережі Інтернет, можна зафіксувати великий масив золотих монет, що значно

перевищує вже досліджену частку та дозволяє переосмислити деякі отримані в той час висновки.

Як відомо, будь-яка популярна на грошовому ринку монета неодмінно ставала зразком для її приватного фальшування. Серед корпусу відомих приватних монетних підробок XV-XVI ст. якісно вирізняється фальшивий дукат Фрідріха I (адміністратора герцогства Пруссії (1569-1603)), знайдений неподалік села Карачківці Чемеровецького району Хмельницької області (Рис. 1) [10]. У якості прототипу для виготовлення цієї підробки використаний дукат 1588 р., карбований на монетному дворі у Кенігсберзі [9].

Рис. 1.

Професором Василем Орликом встановлено, що підробка дуката виготовлена шляхом карбування штемпелями по срібній заготовці з попередньо нанесеним шаром золотої фольги. Дослідником відмічені дефекти в іконографії, а саме: зображення герцога та орла, літери легенди, що свідчить про приватне підпільне виготовлення монети нелегальним шляхом.

У монографії дослідника приватних підробок монет Андрія Бойко-Гагаріна увагу приділено підробкам золотих монет Венеції, королівства Угорщини, Об'єднаних провінцій Нідерландів, а також Османської імперії, виготовлених незаконним чином у минулому [1].

Відомі приватні підробки золотих дукатів у знахідках на території України підтверджують популярність золотої монети серед населення, адже інакше їх ніхто не підробляв би. Можна припустити, що якісні підробки могли потрапити в результаті торгівлі, а згодом були виявлені та знешкоджені на території українських історичних регіонів.

Отже, підсумовуючи сказане, відзначимо наступне: по-перше, потребує уточнення та більш глибокого дослідження роль золотих монет окремих емітентів в історії грошового обігу українських історичних регіонів; по-друге для розширення уявлень про обсяг золотих монет у грошовому обігу варто дослідити електронні архіви Інтернет-ресурсів та монети з приватних зібрань; по-третє, введення в науковий обіг матеріалів із колекції музеїв та уточнення їх атрибуції і походження – одне із нагальних завдань сучасних дослідницьких практик; по-четверте, особливу увагу в дослідженні золотих монет Нового часу варто приділити золотим монетам Священної Римської імперії Німецької нації, свідчення про знахідки яких у вітчизняній нумізматичній літературі застарілі та нечисленні; по-п'яте, поштовхом для подальших наукових досліджень, на наш погляд, може слугувати складання розширеної топографії знахідок золотих монет на території України та її вивчення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко-Гагарин А. Фальшивомонетничество в Центральной и Восточной Европе в эпоху Средневековья и раннего Нового времени. Киев, 2017. 560 с.
2. Данилова К. Таємниці середньовічних скарбів // Збірник наукових статей «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні». Вип. 24. Київ, 2015. С. 148-151.

3. Зразюк З. Скарб західноєвропейських та російських монет XVI – XVII ст., знайдений біля с. Лелюхівка Новосанжарського р-ну Полтавської обл. // Тематичний збірник наукових праць «Музей та його колекції». Київ: «ІП, ЛТД», 2003. С. 89-90.
4. Котляр М.Ф. Грошовий обіг на території України доби Феодалізму. Київ: «Наукова думка», 1971. С. 124.
5. Майко В.В. Кирк-Йерський скарб XV ст. (попереднє повідомлення) // Археологія. № 2. Київ, 2003. С. 111-130.
6. Слепова Т.И. Роль венецианской монеты в экономической жизни Севернопричерноморского региона в XII-XV веках // Материалы III Судакской международной научной конференции [«Причерноморье, Крым, Русь в истории и культуре»], (18-21 сентября 2006 г.). Т. II. Киев-Судак, 2006. С. 295-297.
7. Старе золоти гроше венецьки // Діло. Ч. 145. 3 (15) липня. Львів, 1895. С. 2.
8. Dutkowski J. Zloto czasow dynastii Wazow. Tom II. Gdansk, 2016. S. 58-60, 89.
9. Neumann E. Die Münzen des Deutschen Ordens in Preußen, des Herzogtum Preußen, Westpreußen sowie die Gepräge des Deutschen Ordens in Mergentheim 1235 – 1801. Numismatischer Verlag Schulten. Köln, 1987. S. 60.
10. Orlyk W. Falszywy dukat lenny z 1588 roku odkryty na Ukrainie // Przegląd Numizmatyczny. NR 3 (86). Gdansk, 2014. S. 48.

REFERENCES

1. Boyko-Gagarin, A. (2017). *Falshivomonetnistestvo v Tsentralnoy i Vostochnoy Yevrope v epokhu Srednevekovya i rannego Novogo vremeni [Counterfeiting in Central and Eastern Europe in the Middle Ages and early modern times]*. Kiyev [in Russian].
2. Danylova, K. (2015). *Taiemnytsi serednovichnykh skarbiv [Secrets of medieval treasures]*. *Zbirnyk naukovykh statei «Novi doslidzhennia pam'iatok kozatskoi doby v Ukraini» – Collection of scientific articles «New research of Cossack era monuments in Ukraine»*, 24, 148-151 [in Ukrainian].
3. Zraziuk, Z. (2003). *Skarb zakhidnoievropeiskykh ta rosiiskykh monet XVI – XVII st., znaidenyi bilia s. Leliukhivka Novosanzharskoho r-nu Poltavskoi obl. [Treasure of Western European and Russian coins of the XVI - XVII centuries, found near the village. Lelyukhivka of Novosozharsky district of Poltava region]*. *Tematychnyi zbirnyk naukovykh prats «Muzei ta yoho kolektsii» – Thematic collection of scientific works «Museum and its collections»*, 89-90 [in Ukrainian].
4. Kotliar, M.F. (1971). *Hroshovi obih na terytorii Ukrainy doby Feodalizmu [Money circulation on the territory of Ukraine during the Feudalism]*. Kyiv: «Naukova dumka» [in Ukrainian].
5. Maiko, V.V. (2003). *Kyrk-Ierskyi skarb XV st. (poperednie povidomlennia) [Kirk-Yer treasure of the XV century (previous post)]*. *Arkheolohiia – Archeology*, 2, 111-130 [in Ukrainian].
6. Slepova, T.I. *Rol venetsianskoy monety v ekonomicheskoy zhizni Severnoprichernomorskogo regiona v XII-XV vekakh [The role of the Venetian coin in the economic life of the Northern Black Sea region in the XII-XV centuries]*. *Materialy III Sudakskoy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii [«Prichernomorye, Krym, Rus v istorii i kulture»] – Proceedings of the III Sudak International Scientific Conference [«Black Sea, Crimea, Russia in History and Culture»]*, II, 295-297 [in Russian].
7. *Stare zoloti groshe venetski [Old gold coin in gold]*. *Dilo – Delo*, 145, 2 [in Ukrainian].
8. Dutkowski, J. (2016). *Zloto czasow dynastii Wazow [Gold during the Vazov dynasty]*. 58-60, 89 [in Polish].
9. Neumann, E. (1987). *The coins of the Teutonic Order in Prussia, the Duchy of Prussia, West Prussia and the minting of the Teutonic Order in Mergentheim 1235 - 1801*. Numismatic publisher Schulten. Cologne [in English].

10. Orlyk, W. (2014). Falszywy dukat lenny z 1588 roku odkryty na Ukrainie [False fief ducat from 1588 discovered in Ukraine]. *Przegląd Numizmatyczny – Numismatic Review*, 3 (86), 48 [in Polish].

Одержано 28.02.2019.

УДК 94(477)«1842/1931»(092)

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2019-46-129-136>

Горденко Світлана,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри медико-біологічних дисциплін і
валеології

svetagordenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3581-8630>

Researcher ID: W-5199-2018

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди»,

вул. Сухомлинського, 30,

м. Переяслав-Хмельницький,

Київська обл., Україна, 08401

Hordenko Svitlana,

Candidate of Historical Sciences, assistant
professor of Department of Medical Studies
and Valeology

svetagordenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-3581-8630>

Researcher ID: W-5199-2018

Pereyaslav-Khmelnytski State Pedagogical
Hryhori Skovoroda University,
30, Suhomlynski Street,
Pereyaslav-Khmelnytski,
Kyiv Region, Ukraine, 08401

БАГАТОГРАННА ДІЯЛЬНІСТЬ АНАСТАСА ЄГОРОВИЧА ЗАЙКЕВИЧА НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

У статті визначено основні здобутки професора агрономії Харківського університету Анастаса Єгоровича Зайкевича, щодо становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні.

Доведено виняткове значення програм і науково-практичних узагальнень, які створювалися ученим на підставі узагальнення результатів дослідних установ.

Розкрито провідну роль науковця в становленні вузькофахових сільськогосподарських наукових досліджень з рільництва, агротехніки, насінництва, живлення рослин для подальшого розвитку вітчизняного буряківництва та зернового господарства наприкінці XIX – початку XX ст.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принципи системності й історизму, котрі передбачають вивчення й узагальнення подій і явищ на основі науково-практичного аналізу різноманітних джерел і літератури стосовно предмета дослідження.

Показано, що праці вченого з дослідної справи, землеробства, селекції, насінництва відзначаються фундаментальністю та практичною значимістю, свідчать про глибину мислення їх автора. Діяльність Анастаса Єгоровича Зайкевича була значним внеском у розвиток сільськогосподарської науки. Завдяки змістовним та ґрунтовним науковим дослідженням в галузі сільського господарства, агрономії, Україна забезпечила собі надійний ґрунт для подальшого розвитку сільськогосподарських наук.

Ключові слова: професор Анастас Єгорович Зайкевич, наукова діяльність, дослідження, внесок, дослідні поля, дослідна справа.